

УДК: 342.553 (091)

*Сереба А.М.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та
історії держави і права ЗДУ*

*Пензов О.Ю.,
студент 3 курсу
юридичного факультету ЗДУ*

Розвиток міського самоврядування

Розбудова самостійної держави - тривалий і складний процес. Здійснення державно-правової реформи з метою формування демократичної, правової держави передбачає широкій комплекс дослідницької роботи. Складовою частиною цих досліджень є питання стосовно державотворення.

Неправильно було б стверджувати, що українському народові бракує історичного досвіду державотворення. Складовою частиною цього досвіду є сфера міського самоврядування. Полеміка з приводу цього питання відбувається в площині законотворчої діяльності незалежної України щодо пошуку оптимальних форм організації місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування, а також їх взаємодії. З огляду на це набуває дедалі більшої актуальності історичний аспект місцевого самоврядування, джерела його виникнення в Україні, процеси розвитку і досвід, що був накопичений у цій сфері. Чи не найперше місце серед факторів, які вплинули на формування місцевого самоврядування на українських землях, посідає магдебурзьке право. Проблема місцевого самоврядування за магдебурзьким правом досліджена недостатньо стосовно питань динаміки магдебурзького права, змін, які можна спостерігати у самоврядуванні українських міст, поєднання запозиченого німецького та місцевого права в управлінні містами тощ. З огляду на це цікавим є порівняльний аналіз місцевого самоврядування Львова і Києва.

Безперечно, різниця між організацією міської влади Києва та Львова є наслідком взаємодії кількох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Зокрема на це вплинули різний час надання магдебурзького права відповідним містам; перебування тривалий час Києва у складі Великого князівства Литовського, а Львова у складі Польщі; перебування Києва під протекторатом Московії за часів Гетьманщини; взаємні стосунки між воєводською адміністрацією та магістратом Києва та інші фактори.

Класична система органів місцевого самоврядування за магдебурзьким правом - магістрат міста - складалася з двох колегій: ради міста і лави. Рада переважно виконувала функції міської влади. Вона обиралася на один рік з числа осіб, які постійно мешкали в місті та відповідали вимогам певного майнового цензу. Очолював раду міста один або кілька бургомістрів, які обиралися з числа радників. Лава - це судовий орган члени якого обиралися або призначалися безспрово. Поповнення складу лави відбувалося на принципі кооптації. Керував лавою вільт, який був одночасно вищою посадовою особою міста. Але ж Львів, так і Київ мали свої особливості організації магістрату та розподілу повноважень між його органами та посадовими особами [1].

Львів був одним із перших міст України, які отримали магдебурзьке право. Офіційно це вперше зафіксовано у привілеї польського короля Казимира Великого (1356 р.). Київ отримав магдебурзьке право значно пізніше - приблизно у 1499 р., але науковцями це остаточно ця дата не підтверджена.

За привілеєм 1356 р. Львів вводився з-під юрисдикції українського права. Жителі міста були відтодідаліні перед своїм вільтом.

Необхідно звернути увагу на те, що посада вільта була характерною ще для Галицько-Волинського князівства і вже з 1287 р. у Львові існувало вільтство (це до впровадження магдебурзького права). У Києві ж традиції вільтства не були розвинуті, тому ця посада була введена разом із впровадженням застосуванням магдебурзького права. Наявність у Києві спочатку були розвинуті воєводські традиції, що мало наслідком конфлікти між воєводською адміністрацією та магістратом [2].

З моменту надання Львову магдебурзького права вільтпризначає як король і був відповідальним перед ним. Але вже привілеєм 1378 р. Львову надається право вільного вибору вільта. На відміну від Львова вибори вільта в Києві протягом XV - поч. XVI ст. були постійними. Гетьман або цар лише затверджували обрану особу на посаді. Тільки з 1734 р. вільт став призначатися Московію [3].

У Львові вільт спочатку обирався радниками зі свого складу або зі складу лавників, з сер. XV ст. - лише лавниками, а з 1591 р. встановлюється по черговості у обранні вільта серед радників та лавників. У випадку смерті вільта його функції виконував найстарший за віком радник - до обрання нового вільта. Лавники також обиралися радниками. Спочатку вибори проводилися з числа жителів Львова, які мали міське право, після 1578 р. - з числа радників, а з 1663 р. - також з числа докторів права, філософії та медицини, що напевне пов'язано зі створенням у 1661 р. Львівського університету. Кількість лавників до XV ст. становила 7 осіб, пізніше - 12 разом з вільтом. Додати лавників становили судові оплати, орендні платежі з сіл, вступних внесків нових лавників [4].

Вільтом і лавою у Львові здійснювалася судочинство. Через відсутність чіткої регламентації компетенції цих органів між ними існували певні пропитрчя. Лише у 1716 р. вони були усунуті, коли до юрисдикції ради відійшло вирішення справ щодо міського ідежового устрою. Справи ж, які вимагали дослідження документів, доліту свідків і прийняття рішення розглядалися лавою на чолі з вільтом. Сам вільт у Львові здійснював судочинство як у кримінальних, так і у цивільних справах. Юрисдикція вільта поширювалася не тільки на мешків міста, які користувалися магдебурзьким правом, але також на вірмен, євреїв, татар та інші національності, які могли судитися за власним правом, але рішення в їхніх справах обов'язково приймалися в присутності вільта.

Органи міського самоуправування в Києві називалися ратушними, а особистий склад їх урядового апарату - магістрат. Структура магістрату Києва та його компетенція мали свої особливості. Магістрат складався з двох колегій, яку Львові, проте кількісний склад останніх був різний. Так, київська рада та пава постійно складалися з 4 - 6 членів. Київ відрізнявся й кількістю бургомістрів. Якщо у Львові їх було не більше 2, то в Києві з XVII ст. обиралися 5-6 бургомістрів спочатку загальними зборами міщан, а потім колегією радників [5].

Таким чином, структура органів міського самоуправування Львова та Києва істотно різнилася. Львів на організацію магістрату властива містам, які першими отримали магдебурзьке право на українських землях і успадкувала величезний варіант магдебурзького права.

Основний же історичний досвід Львова і Києва полягає в практиці демократичних виборів до магістрату, обмеженні строку повноважень окремих органів, а також у певній системі стягнень і прозиваг органів магістрату.

Судову систему міст з магдебурзьким правом неможливо відокремити від організації міського самоуправування, оскільки одні й ті самі органи виконували судові і адміністративні функції. Найбільш істотні відмінності були саме в організації судуострову Львова та Києва. Слід зазначити, що на території Росії магдебурзьке право не вкоренилося, хоча було воно більш розвиненим і досконалим у порівнянні з національним правом. Саме це спричинило найбільші зміни в судовій системі Києва за часів Гетьманщини. Тим не менше Київ, як і Львів, належав до магістрацких міст (з повним магдебурзьким правом). Інші міста складали категорію ратушних та приватно-панських міст [6].

У Львові не існувало єдиного міського суду, натомість діяли різні суди зі своєю компетенцією.

Діля в'єтківський суд, який проводився в'єтвом в присудно стіписаря. Відбувалося він у ратуші і розглядав незначні справи. Обов'язково в'єтшення суду вносилися в судову книгу.

Існувало кілька "гайонських" судів (урочисті відкриті суди). Гайонний в'єтменний суд проходив кожні 15 днів і розглядав основні цивільні й господарські справи. Гайонний кримінальний суд проводився в'єтвом і лавним щодо кримінальних справ. Гайонний господарський суд розглядав справи між мешканцями Львова. Гайонний гарантний суд відбувся в день арешту правопорушника. У цьому випадку позараня виконувалися окрему після оголошення в'єтву.

Великий бурграфський суд проходив під головуванням бургомистра та стосувався найбільш важливих справ, що мали відношення до інтересів міста (розбої, крадіжки та ін.). Матеріали справи передавалися для ознайомлення за три дні до засідання, а рішення оскарження не підлягали.

Апеляційним судом другої інстанції для всіх міських судів був в'єтківсько-лавненський суд, апеляційним судом третьої інстанції - "німецький суд Краківського закону", рішення якого можна було оскаржити лише до Королівського суду у складі 12 судів. Але з XVIII ст. міста втратили в'єтду апеляційну інстанцію і почали підлягати загально-державному апеляційному суду.

В 1784 р. Львівський міський суд припинив свою діяльність після поширення на територію Галичини австрійського права.

На відміну від судової системи Львова Київ мав єдиний централізований суд, що мав назву магістрацього, складався з в'єтга, "градської колегії", до якої входили бургомістр, радники та лавники (мінімальна чисельність колегії - 5 осіб).

Після 1654 р. на території Гетьманщини ієрархія судів та судових інстанцій зазнає істотних змін. Так апеляції на рішення магістрацього суду подавалися до гетьманського суду. Справа розглядалася генеральним суддею та генеральним писарем, а суд набував форми Генерального в'єтківського суду.

Характерною рисою в цей час було відсутнє втручання козацької старшини у вирішення справ магістрацього суду. Певне вирішення цієї проблеми знайшло відображення у "Правах, за якими судитися малоросійський народ". Крім закріплення складу магістрацього суду в документі зафіксовано в'єтжити ценз - від 25 до 70 років - для міщан що висувають ана посаду в'єтга, бургомистра, радників чи лавників. Впроваджувався і майновий ценз - середній рівень доходів [7].

Оскільки територія Києва відтворення у 1708 р. Київської губернії адміністративно підпорядковувалася монастирям (Верхнє місто), губернатору (Печерськ) і магістрату (Нижнє місто), то земельні спори між монастирями і магістратом вирішувалися спільною судовою колегією, яку створювали гетьман і губернатор при губернській канцелярії. З 1737 р. Київський магістрат був в'єтчений з підпорядкування гетьманату. І з 1760 р. апеляційною інстанцією для київського магістрату став Урядовий Сенат. У 1768-1771 рр. магістрати Лівобережної України та Києва були підпорядковані Малоросійській колегії. Остання, зокрема, почала розглядати апеляційні справи, що стосувалися Київського магістрату [8].

Отже, ієрархія судових систем Львова та Києва мають істотні відмінності, зумовлені історичними подіями, що відбувалися у др. пол. XVII ст. на території сучасної України.

Магдебургія в українських містах не має однозначної оцінки. Одні науковці вважають, що магдебурзьке право є негативним явищем в українських містах, оскільки було запозиченням. Інші визнають позитивні якості магдебурзького права з огляду на те, що воно створило базис для розвитку місцевого самоуправування в Україні.

Порівняльний аналіз міського самоуправування Львова та Києва в першу чергу допомагає зрозуміти об'єктивні та суб'єктивні тенденції, які вплинули на відмінності в українських містах. Система органів міського самоуправування та організація судуострову кожного з цих двох міст - це не лише магдебурзьке право в його німецькому варіанті, а синтез кращих елементів останнього та елементів місцевої правової системи. Так чи інакше, досвід українських міст у галузі самоуправування, який був накопичений протягом XIV - XVIII ст. в живій мірі був використаний при розробці проекту закону "Про столицю України - місто-герой Київ". Проте, значення цього досвіду не обмежується прийняттям зазначеного нормативно-правового акту, оскільки, потенційно досягнення української магдебургії є базисом для реформування системи місцевого самоуправування в Україні.

Перелік посилань

1. Захаренко М.А., Лещенко В.С. З історії місцевого самоуправування в Україні. // Правничий часопис Донецького університету. - 1999. - № 1. - С. 51.
2. Кобеляцький М. Суд у місті Львові за магдебурзьким правом. // Право України. - 2001. - № 10. - С. 109.
3. Чунаев О. Розвиток міського самоуправування. // Пам'ять століть. - 1999. - № 2. - С. 5.
4. Кобеляцький М. Суд у місті Львові за магдебурзьким правом. // Право України. - 2001. - № 10. - С. 111.
5. Іващенко М. Магдебурзьке право // Україна. - 1999. - № 1. - С. 18.
6. Кіселенчик В. Про надання українським містам у XIV - XVII ст. Магдебурзького права. // Право України. - 1996. - № 9. - С. 83.
7. Права, за якими судитися малоросійський народ (1743). // Урестомія з історії держави і права України. За ред В.Д. Гомаренка. - К., 2000. Т. 1. - С. 203.
8. Гамбург Л. Магістрацкі і ратушні суди у самоуправуванні міст України - Гетьманщини XVII-XVIII ст. // Право України. - 2000. - № 4. - С. 114.